

علیرضا عباسی تبریزی

علی‌رضا عباسی وفات ۱۰۳۸ هجری قمری، خطاط برجسته و استاد خوشنویسی ایرانی بود که از طرف شاه عباس صفوی به لقب شاهنواز خان ملقب گردید...

علی‌رضا عباسی وفات ۱۰۳۸ هجری قمری، خطاط برجسته و استاد خوشنویسی ایرانی بود که از طرف شاه عباس صفوی به لقب شاهنواز خان ملقب گردید. وی خط نسخ و ثلث را با استادی تمام می‌نوشت و در خط نستعلیق شیوه‌ای خاص داشت. این استاد بی‌نظیر، علاوه بر مهارت کامل در نستعلیق و ثلث در انواع خطوط نسخ و محقق و رقاع و ریحان و توقیع و تعلیق نیز استاد کامل و ماهری بوده است.

سال‌های اولیه زندگی

علی‌رضا عباسی نخست در تبریز شاگرد ملا محمد حسین تبریزی و علاء الدین محمد بن محمد تبریزی معروف به علاء بیک بود و خط ثلث و نسخ را نیکو می‌نوشت. پس از آنکه در زمان شاه محمد خدابنده پدر شاه عباس، ترکان عثمانی تبریز را به تصرف آوردند، علیرضا از آنجا بیرون آمده و به قزوین پایتخت دولت صفوی رفت و در مسجد جامع آن شهر منزل گرفت و به کار کتابت مشغول شد و قسمتی از کتیبه‌های آن مسجد را با چند قرآن در آنجا تمام کرد. امضاء یا رقم او در این زمان 171#&علیرضا الکتاب; بوده و بدین رقم از سال ۹۸۱ تا ۹۹۰ کتابت از او دیده شده است. این هنرمند اولین بار هنگامی که مسجد جامع قزوین را با چندین کتیبه تزئین کرد، به شهرت رسید. وی در شروع سلطنت شاه عباس در خدمت سردار فرهاد خان از سرداران مهم آن روزگار بود. فرهادخان هرروز قدر و اعتباری بیش از روز پیش نزد شاه عباس می‌یافت. اهل هنر از هر طبقه گرد فرهادخان جمع بودند و او چون علی‌رضا را هنرمندی توانادید وی را ملازم خویش ساخت. علی‌رضا ملتزم رکاب فرهادخان شد و در خدمت این سردار بکارهای هنری و کتابت اشتغال داشت و در بیشتر مأموریتها همراه وی بود و با فرهادخان بخراسان و مازندران رفت. فرهادخان از امرایی بود که در آغاز سلطنت شاه عباس بیش از هر کس ستاره اقبالش باوج کمال رسیده بود. لقب فرزندی هیچکس جز او نداشت مناصب و مأموریتهایی که در دهساله اول سلطنت این پادشاه نصیب او شد اسباب حقد و حسد و رشک اطرافیان گردیده بود. بالاخره در سال ۱۰۰۷ ه.ق. به‌امر شاه عباس، الله وردیخان او را کشت. شهرت علی‌رضا در خدمت فرهادخان بجائی رسید که شاه هم بدو رشک می‌برد و در سال ۱۰۰۱ هجری هنگامیکه فرهادخان حضور شاه شرفیاب گردید علی‌رضا را از فرهادخان خواست.

زندگی در دربار صفوی

علی‌رضا روز پنجشنبه اول شوال سال ۱۰۰۱ ه.ق. به خدمت شاه عباس درآمد و در زمره ندیمان مخصوص وی داخل شد و شاه جمعی از خوشنویسان مانند محمد رضا امامی و محمد صالح اصفهانی و عبدالباقی تبریزی را بدو سپرد تا زبردست او خط ثلث را بیاموزند. علیرضای عباسی تا پایان عمر در زمره مقربان و ندیمان مخصوص شاه بود و در سفر و حضر در سلک مقربان شرف اختصاص داشت و به تفقدات و انعامات و نوازشهای بی‌پایان شاهانه سرافراز و مفتخر و به لقب شاهنواز ملقب شد. محبت و علاقه شاه عباس به این مردهنرمند بدان پایه بود که گاه پهلوی او می‌نشست و شمعی به دست می‌گرفت تا علیرضا در روشنائی آن کتابت کند. تقرب علی‌رضا روز بروز پیش پادشاه افزونتر و بهمین نسبت احترام وی نزد اطرافیان شاه بیشتر می‌شد اوحدی راجع به صادقی بیک در عرفات نوشته است (وی مدتی در خدمت شاه عباس بمنصب کتابداری سرافراز بود تا زمانیکه مولانا علی‌رضا تبریزی خوشنویس این امر را جبراً قهرماً از دست او در آورد) صادقی بیک که در عهد شاه اسمعیل ثانی (۹۸۴-۹۸۵ ه.ق) داخل کتابخانه سلطنتی و در زمان پادشاهی شاه سلطان محمد (۹۸۵-۹۹۵ ه.ق) به‌منصب کتابداری (رئیس کتابخانه) سرافراز شده بود. درین زمان منصب کتابداری را علی‌رضا از او گرفت ولی صادقی تا پایان عمر (۱۰۱۷ ه.ق) موجب کتابداری را از دیوان اعلی می‌گرفت. ملا جلال منجم در وقایع سال ۱۰۱۰ ه.ق چنین نگاشته است (به‌سبب شکایت کردن صادقی بیک کتابدار عتیق در سیاه چشمه 171#&مازندران; از نادر العصری ملا میر علی ثانی مولانا علیرضا که مجدداً خدمت کتابداری و تمام نمودن کتاب خرّقه که

مشمول خطوط استادان نادر و محتوی بر صور استادان مصور قادر بود به او رجوع شده بود فرستادند که این خرقة را با خطوط و صور نقاشان و مذهبان و صحافان برداشته به حضور آید و تاریخ کتاب خرقة نامی و تاریخ این تصویر خرقة مانی واقع شده). تاریخ تدوین مرقع خرقة سال ۱۰۰۶ ه. ق می باشد که اکنون از این مرقع بی نظیر جز نامی در میان نیست. علی رضا در دربار شاه عباس مصدر کارهای هنری بود در سال ۱۰۱۰ ه. ق. ایینه استانه ثامن الحجج علیه السلام را تعمیر کردند شاه نظارت آنرا به عهده علی رضا واگذشت و کتیبه های صحن امام رضا و خواجه ربیع را به خط ثلث نگاشت و الواح زرین دور ضریح که به استادی مستعلی زرگر ساخته شده به خط نستعلیق وی زینت یافته است.

در سال ۱۰۱۷ ه. ق. به امر شاه عباس باتفاق شیخ بهائی و ملا جلال منجم برای تجدید بنای رصدخانه مراغه اقدام کرد. در سال ۱۰۲۰ ه. ق. خانه های او را شاه به مبلغ سیصد تومان خرید و برای بنای مسجد در قسمت جنوبی میدان شاه تخصیص داد. و این مبلغ برای یک یا چند خانه در آن زمان مبلغ زیادی بوده است و از این قیمت می توان دریافت که علی رضا دارای چه زندگی وسیع و باتجملی بوده است و از وسعت فضای مسجد شاه وسعت منازل او را می توان قیاس کرد.

علی رضا هنرمندی متشخص و محترم و در میان مقربان شاه عباس عزتی خاص داشت و این عزت تنها برای این بود که شاه او را امینی مخلص و خدمتگزاری با حقیقت می دانست و از قول اسکندر بیک ترکمان صاحب عالم آرا که خود منشی مخصوص بود عزت او نزد شاه به خوبی می توان دریافت. قاضی میر احمد منشی در گلستان هنر ضمن شرح حال مختصری که راجع به علی رضا نوشته می نگارد: #171; از جمله مقربان و مخصوصان پادشاه عالمیانند و گاهی بکتابت و قطعه نویسی اشتغال دارند و پیوسته در مجلس بهشت آئین و محفل خاص خلدبرین و نوارشات بی غایت سرافراز و مفتخرند؛ غرض اینست که در دربار شاه عباس نظیر علی رضا کم می شناسیم که مقرب خاص بوده و این امتیاز را تا پایان سلطنت پادشاهی چون شاه عباس که به نزدیکان خود هرگز اعتماد نمیکرد و اکثر آنرا ببهانه های گوناگون می کشت حفظ کرده باشد. نصرآبادی در تذکره خود که نام علی رضا را جزو شعرای خوشنویس، بعد از ملا عبدالباقی معلم ثلث نویس مشهور نقل کرده و می نویسد اگر چه فضیلت او به مولانا عبدالباقی نمی رسد اما بسیار پاکیزه وضع و آدمی روشن بوده است. از این قول بخوبی می توان حدس زد که مقصود میرزا طاهر نصرآبادی ستایش صفات نیک انسانی در رفتار و کردار اوست و ادب و آداب در مقام قرابت با شاه و قاضی میر احمد منشی او را به اخلاق حمیده و اوصاف پسندیده می ستاید. علی رضا عباسی باید اواخر سلطنت شاه صفی را هم دریافته باشد. اما چون سال وفات وی به درستی معلوم نیست باید به تقریب او را عمری طولانی برخوردار دانسته و به گوئیم تا اواخر سلطنت شاه صفی (۱۰۳۷-۱۰۵۲ ه. ق) در قید حیات بوده است. از علی رضا دو پسر یکی بدیع الزمان که در خط نستعلیق استاد و دارای فضائل و کمالات علمی بوده و محمد رضا که خط نسخ را خوش می نوشته است می شناسیم.

شاگردان

از شاگردان او عبدالباقی تبریزی، محمد رضا امامی و محمد صالح امامی یا اصفهانی از همه مشهورترند.

آثار

قطعه چلیپا به خط نستعلیق اثر علی رضا عباسی قرن یازدهم هجری، گر خامه هزارسال تحریر کند / در شرح غم فراق تقصیر کند - این قصه به کاغذ و قلم ناید راست / دل خود بر تست با تو تقریر کند گرانبهارترین اثری که از او باقیست ، قرآن بزرگ کتابخانه آستان قدس رضوی است.

کتیبه های سردر و کتیبه بزرگ کمربندی داخل گنبد مسجد شیخ لطف الله به خط ثلث مورخ به سال ۱۰۱۲ هجری اثر اوست کتیبه زیبایی سر در تاریخی مسجد شیخ لطف الله به قلم علی رضا عباسی به شرح زیر است: «امر بانشاء هذا المسجد المبارك السلطان الاعظم و الخاقان الاکرم محیی مراسم آبائه الطاهرین مروج مذهب الائمة المعصومین ابوالمظفر عباس الحسینی الموسوی الصفوی بهادر خان خلد الله تعالی ملکه واجری فی بحار التأیید بلکه بمحمد و آله الطیبین الطاهرین المعصومین صلوات الله و سلامه علیه و علیهم اجمعین کتبه علی رضا العباسی ۱۰۱۲» دو کتیبه کمربندی داخل مسجد شیخ لطف الله که در قسمت پائین گنبد بخط ثلث سفید بر زمینه کاشی لاجوردی معرق جلب توجه می کند به قلم علی رضا عباسی است. در انتهای کتیبه اول که شرح آداب ورود به مسجد از قول پیغمبر اسلام است نام خوشنویس چنین آمده است: «کتبه علی رضا العباسی فی ۱۰۲۵» و در انتهای کتیبه دوم که مشتمل بر تمام آیات سوره جمعه و سوره نصر است نوشته شده: «کتبه علی رضا العباسی غفر الله ذنوبه»

از کتیبه های معروف او کتیبه سردر مسجد شاه اصفهان (مسجد جامع عباسی یا مسجد امام خمینی) به خط ثلث مورخ به سال ۱۰۲۵ هجری را می توان نام برد و کتیبه چهارسوی اصفهان، هنوز باقی است و حکایت از کمال پختگی و هنرمندی قلم او دارد. در مشهد گنبد زرین حرم امام رضا در پوشش خارجی آن که طلاکاری است، دارای کتیبه ای زیبا و بزرگ به خط علی رضا عباسی است، متن این کتیبه که در چهار ترنج و به عربی نوشته شده، حاکی از زیارت شاه عباس از حرم و تزیین آن به دستور وی به سال ۱۰۱۰-۱۰۱۶ ه. ق. (۹۷۸-۹۸۴ ه. ش) است. در داخل گنبد، در منتهی الیه چهار دیوار حرم که زیر تاق گنبد واقع شده است، سوره جمعه به خط ثلث علیرضا عباسی نوشته شده است. صندوق چوبی و قدیمی قبر مطهر دارای کتیبه ای به خط علیرضای عباسی است که در روی آن حک شده است: کلب آستان شاه ولایت عباس الحسینی الموسوی الصفوی تقدیم نمود سنه ۱۰۲۲ ه. مچنین کتیبه های طلای در سابق حرم امام رضا به خط اوست که امروزه در موزه آستان قدس رضوی نگهداری می شود. کتیبه های ضریح مربوط به دوره صفوی نیز به خط علی رضا عباسی بوده است. کتیبه طلای این ضریح که شامل تمام آیه الکرسی در شش لوحه هر یک باندازه ۱۹.۵ و ۲۵.۴ سانتیمتر می باشد و اشعار فارسی خط نستعلیق روی هشت صفحه هر کدام به طول ۸۸ سانتیمتر و عرض ۳۰ سانتیمتر طلا . کتیبه خط

ثلث علیرضا شامل صلوات کبیر که پائین بعضی حاشیه‌های آن‌ها ریخته شده است. شامل ابیات زیر:

بخشی از کتیبه‌های اسبق ضریح امام رضا، نمونه خط نستعلیق علی‌رضا عباسی، قرن یازدهم هجری، تراب اقدام زوار هذالحریم عباس الحسینی - شفیع خلق بروز جزا توانم بود - سر بجای پا درون روضهات عمداً نهم - اگر سگی ز سگان رضا توانم بود سر بجای پا درون روضهات عمدلاً نهم زآنکه میترسم که بر بال ملائک پا نهم در محشر اگر لطف تو خیزد بشفاعت بسیار بجویند و گنهار نیابند شفیع خلق بروز جزا توانم بود اگر سگی ز سگان رضا توانم بود

و دو لوحه بزرگ و یک لوحه کوچک خط نستعلیق شامل تاریخ به این مضمون: «؛ امر بصیغه المرقد الاقدس؛ و روی لوحه دیگر این عبارت نوشته شده: «؛ تراب اقدام زوار هذالحریم عباس الحسینی؛ . و در دو کنار این لوحه یک طرف نوشته شده: «؛ کتبه عبد المذنب؛ طرف دیگر چنانکه ملاحظه می‌شود نوشته شده «؛ علیرضا عباسی سنه ۱۰۱۱؛ و روی لوح کوچک دیگر تحریر یافته «؛ عمل کلب رضا مستعلی سنه ۱۰۱۲؛.

کتیبه‌های سردر بنای خواجه ربیع در مشهد هم به خط اوست. این دو کتیبه زیبا با تاریخ‌های ۱۰۲۶ و ۱۰۳۱ ه.ق در داخل گنبد و ساقه خارجی آن سال‌های احداث و تزیین بنا را می‌نمایند.

یک امضاء از علیرضا عباسی نیز در کتیبه مسجد مقصود بیک اصفهان به تاریخ ۱۰۱۱ ه.ق موجود است.

از آثار خطاطی او رساله عینیّه شیخ احمد غزالی به قلم علی‌رضای عباسی در مصر در کتابخانه محمد علی پاشا موجود است و همچنین رساله مرصاد العباد شیخ نجم الدین رازی که با آب طلا در روی کاغذ خانبالغ نوشته است در اسکندریه نزد یکی از اروپاییان موجود است. کتاب اسرارالنقطه امیر سید علی ابن شهاب الدین محمد همدانی را به خط نستعلیق بسیار زیبا به سبک میر علی هروی خوشنویس معروف با قلم خفی (ریز) نوشته که در اسلامبول نزد یکی از مشایخ سلسله جلالی می‌باشد. کتاب منتخب تاریخ الجنان و منتخب کتاب روضة الریاحین از تصانیف امام عبدالله الیافی الیمینی را به دستور شاه عباس به خط ثلث، نوشته است. اغلب کتابهای خطی و قطعات و مرقعات او را به خارجه برده، زینت بخش موزه‌های خارجی و کتابخانه‌های شخصی ساخته‌اند.